

ความสุขชุมชน บนความพอเพียง: ตัวชี้วัดการจัดการป่าชุมชน¹

ดร.ศยามล เจริญรัตน์²

---

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ เรื่อง ศักยภาพชุมชนชนบทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายใต้วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงของชุมชนในจังหวัดกาญจนบุรี

² นักวิจัย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. Saya21@yahoo.com

บทคัดย่อ

ความคิดเรื่องการจัดการป่าชุมชนเป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นจากชุมชนที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับป่า ป่าชุมชน หรือชุมชนที่อยู่ร่วมกับป่าจึงมีพื้นฐานการจัดการดูแลทรัพยากรป่า ภายใต้กฎเกณฑ์ของชุมชน ที่เกิดจากระเบียบประเพณี วัฒนธรรม และความรู้ที่สั่งสมกันมา เพื่อประโยชน์ในการใช้และรักษาให้คงอยู่กับชุมชน วัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อทราบถึงรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน และการสร้างตัวชี้วัดศักยภาพของชุมชนในการจัดการดังกล่าวโดยชุมชน ในพื้นที่ 3 แห่ง ในจังหวัดกาญจนบุรี

จากการศึกษาพบว่า ชุมชนที่มีวิถีชีวิตพึ่งพิงกับทรัพยากรเหล่านี้มีรูปแบบวิธีการในการจัดการทรัพยากร โดยเฉพาะป่าชุมชนที่แตกต่างกันตามบริบทของชุมชน เช่น ประวัติศาสตร์ ลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะเชื้อชาติและชาติพันธุ์ ขนบประเพณี ความเชื่อ และความรู้ของชุมชน โดยมีปัจจัยภายนอกบางประการที่เข้ามามีบทบาทให้ชุมชนมีศักยภาพในการจัดการที่แตกต่างกันเช่นกัน เช่น นโยบายรัฐในระดับชาติและท้องถิ่น ระบบตลาด ปัญหาภัยธรรมชาติ และความต้องการผลิตภัณฑ์จากป่า เป็นต้น ทั้งนี้วิถีชีวิตของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับป่านั้นล้วนประกอบด้วยกิจกรรมที่ต้องได้รับการยอมรับจากกฎเกณฑ์ที่ชุมชนตั้งขึ้น ซึ่งจะต้องไม่ขัดต่อกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้ หรือการตัดไม้ และล่าสัตว์ ดังนั้น กิจกรรมการเก็บหาของป่าที่ไม่ใช่การตัดไม้จึงเป็นกิจกรรมหลักของชุมชนในการใช้ชีวิตที่ลดการพึ่งพาจากภายนอกชุมชน

อาหาร และผลิตภัณฑ์เพื่อขายที่ได้จากป่า ทำให้ครัวเรือนในชุมชนสามารถอยู่รอดภายใต้สถานการณ์ที่กำลังเปลี่ยนแปลงของโลกได้ ดังนั้นชุมชนที่มีรูปแบบการจัดการป่าชุมชน จึงได้ให้การจำกัดความถึงตัวชี้วัดในการวัดคุณลักษณะในการจัดการทรัพยากรไว้ 3 กลุ่มคือ 1. ด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม 2. ด้านสังคม และ 3. ด้านเศรษฐกิจ โดยทั้ง 3 กลุ่มจะชี้ให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนที่จะสามารถจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ได้ในปัจจุบัน และอนาคต

คำสำคัญ ตัวชี้วัดการจัดการป่าชุมชน กาญจนบุรี ป่าชุมชน การจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติ ความสุขชุมชน

บทนำ

เมื่อมองย้อนกลับไปถึงประเด็น "การพัฒนา" และผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนาแล้ว เราจะพบว่า ประเทศทั่วโลกเกิดกระบวนการที่เราเรียกว่าการพัฒนากันในรูปแบบและขีดความสามารถที่แตกต่างกันออกไป จนกลายเป็น ประเทศที่พัฒนาแล้ว กำลังพัฒนา หรือด้อยพัฒนา ภายใต้การให้คำจำกัดความขององค์กรและนักวิชาการสำนักต่างๆ เช่น Brandt (1981) ได้อธิบายไว้ในรายงาน North-South A Programme for Survival ว่า โลกแบ่งออกเป็น 2 ขั้ว คือส่วนเหนือที่ร่ำรวย (rich) และส่วนใต้ที่ยากจน (poor) โดยวัดที่เศรษฐกิจของประเทศ เป็นต้น การใช้คำเพื่อให้คำจำกัดความประเทศที่มีความเจริญก้าวหน้าทางอุตสาหกรรมว่าเป็นประเทศพัฒนาแล้ว (Pawel, 2006 and Mankiw, 2007) และมองว่าประเทศที่ยากจนเป็นประเทศด้อยพัฒนา เป็นวาทะกรรมที่ถูกสร้างขึ้นและถูกสร้างซ้ำแล้วซ้ำเล่า ผ่านหน่วยงานระหว่างประเทศและประเทศที่เรียกตัวเองว่าพัฒนาแล้ว แม้ว่าหน่วยงานต่างๆ มิได้ให้คำจำกัดความในประเด็นนี้ไว้อย่างชัดเจนแต่ก็ได้กำหนดเกณฑ์ต่างๆ ที่ใช้วัดประเทศพัฒนาแล้ว (developed countries), ประเทศกำลังพัฒนา (developing countries), ประเทศด้อยพัฒนา (underdeveloped countries) ให้ประกอบด้วย³

---

³ <http://www.unesco.org/ldc/list.htm> เรื่อง UNESCO and Least Developed Countries เข้าถึงเมื่อ 29 สิงหาคม 2553.

1. วัดโดยรายได้ต่อบุคคล (GNI - Gross National Income per capita)
2. ปัจจัยทางด้านทรัพยากรมนุษย์ - พิจารณาด้านโภชนาการ สุขภาพ อายุขัยเฉลี่ย การศึกษา และการอ่านออกเขียนได้
3. ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ - พิจารณาด้านผลิตผลทางการเกษตร และอุตสาหกรรม การส่งออกสินค้าและบริการ อัตราการเจริญเติบโตของ ประชากร มาตรฐานการครองชีพ เป็นต้น

นอกจากนี้ จากประวัติศาสตร์ของโลกที่ผ่านมาชี้ให้เห็นว่า "การพัฒนา" นำมาซึ่งผลกระทบจากการพัฒนาอันพึงและไม่พึงประสงค์ ตัวอย่างที่เด่นชัดเกิดขึ้นในการพัฒนาอย่างสุดขีดในศตวรรษที่ 18-19 ที่รูปแบบวิธีการพัฒนาเป็นการเกิดขึ้นของผลกระทบต่อระบบทรัพยากรธรรมชาติอย่างรุนแรงในระบบการผลิตและการใช้ทรัพยากร รูปแบบการผลิตเปลี่ยนไปจากเพื่อบริโภคเป็นการผลิตเพื่อขาย ผนวกกับการประดิษฐ์คิดค้นทำให้เกิดเทคโนโลยีสมัยใหม่ จนเกิดระบบเหตุการณ์ที่เรียกว่า "การปฏิวัติเขียว" และการเกิดมลพิษจากการ "ปฏิวัติอุตสาหกรรม" ตามมาตามเมืองใหญ่ๆ ทั่วโลก ผลกระทบจากการพัฒนาช่วงนี้นำมาซึ่งแนวคิดเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในเวลาต่อมา ประวัติศาสตร์ของมนุษย์ที่ผ่านมาชี้ให้เห็นว่า ความสัมพันธ์ของมนุษย์และทรัพยากรธรรมชาติที่ผูกพันเกี่ยวข้องกันมาแต่อดีตปรับเปลี่ยนรูปแบบและระบบความสัมพันธ์ไป จากเคยพึ่งพา ไปสู่การใช้เพื่อให้ก่อประโยชน์ที่สูงสุดเพื่อความเจริญทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมในลักษณะของการพล่าผลาญอย่างสุดโต่ง ดังนั้นชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติ เป็นคำที่ถูกใช้อย่างมากในหลายทศวรรษที่ผ่านมา เช่นเดียวกับ แนวความคิดเรื่องป่าชุมชน หรือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน ที่เกิดขึ้นทั่วโลกและ

เริ่มเป็นประเด็นที่ได้รับการยอมรับกันมากขึ้นเรื่อยๆ ว่ามนุษย์สามารถกลับไปสู่ระบบความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอยู่ร่วมกันได้ เช่นในอดีต

ประเทศไทยเป็นหนึ่งในหลายประเทศที่มีการสนับสนุนเรื่องการเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรของชุมชน และชุมชนในภูมิภาคต่างๆ ก็มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง กรณีของป่าชุมชน หรือการจัดการน้ำในภาคเหนือของไทยจึงเป็นกรณีศึกษาที่เด่นชัดว่า วิธีการอยู่ร่วมกับธรรมชาติภายใต้กฎเกณฑ์ที่เหมาะสมของมนุษย์เป็นกระบวนการปรับเปลี่ยนที่ทำให้เกิดสมดุลและความพอเพียงในการดำรงชีวิตได้ ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของกระแสโลก

ความสุขและความพอเพียง

การนิยาม "ความสุข" ที่เกิดขึ้นในช่วงสิบปีที่ผ่านมาเป็นการหยิบยกแนวคิดในเชิงนามธรรมขึ้นมาเพื่อวัดค่าวิถีชีวิตของมนุษย์ในรูปแบบต่างกัน ในทางศาสนา ทางความเป็นอยู่ ทางแนวคิด ที่มักอยู่ในรูปของนามธรรมที่จับต้อง ชั่งตวงวัดได้ยาก แนวคิดเรื่องความสุขปรากฏเด่นชัดเมื่อเกิด ดัชนีชี้วัดความสุขของประเทศภูฏาน ที่ได้สร้างแนวคิดใหม่ในการนิยามความเจริญก้าวหน้าแบบองค์รวม โดยการวัดความอยู่ดีมีสุขที่แท้จริงมากกว่าการบริโภค หรือการวัดเชิงเศรษฐกิจและความเจริญทางวัตถุ ในเวลาต่อมา ประเทศภูฏาน ได้กลายเป็นผู้นำในการเผยแพร่แนวคิดเรื่อง "ความสุขมวลรวมประชาชาติ" (Gross National Happiness: GNH)⁴ โดยมีหลักการสำคัญ 4

⁴ Operationalization of Gross National Happiness ครั้งที่ 1 ซึ่งจัดขึ้นโดยศูนย์ภูฏานศึกษา (The Centre for Bhutan Studies : CBS) ระหว่างวันที่ 18 ถึง 20 กุมภาพันธ์ 2547 ณ กรุงเทพมหานคร ประเทศภูฏาน

ประการ หรือ เสาหลักแห่งความสุขทั้งสี่ (four pillars of happiness) คือ

- 1) การพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืน (sustainable economic development)
- 2) การอนุรักษ์และส่งเสริมคุณค่าทางวัฒนธรรม (cultural conservation)
- 3) การรักษาสีงแวดล้อมทางธรรมชาติ (nature preservation) และ
- 4) การมีธรรมาภิบาล (good governance)

อย่างไรก็ตาม ความสุขที่เกิดขึ้นจะอยู่บนฐานขององค์รวมที่พอเพียง นอกจากนี้ระบบการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนดูจะเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่ชุมชนได้รับว่าเป็นคำตอบของความสุขที่พวกเขาพึงพอใจ *“ความสุขบนความพอเพียง”* จึงเป็นนิยามที่เกิดขึ้นจากชาวชุมชนที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวพันกับป่าชุมชน จากการศึกษาพื้นที่ป่าชุมชนในจังหวัดกาญจนบุรี 3 แห่งที่มีความแตกต่างกันในด้านประวัติศาสตร์ ความเป็นอยู่ ลักษณะความเป็นเมืองและชนบท รวมถึงความเป็นชาติพันธุ์ ทำให้พบว่า รูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ หรือแนวการจัดการวิถีชีวิตที่ต่างเอื้อประโยชน์ต่อกันระหว่างมนุษย์และธรรมชาติของหมู่บ้านทั้ง 3 แห่ง คือบ้านห้วยสะพาน บ้านแม่กระบุงและบ้านช่องแคบ ในการศึกษาครั้งนี้มีความแตกต่างและความคล้ายคลึงกันในบางประเด็น เนื่องจากมีปัจจัยประกอบที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตามรูปแบบดังกล่าวข้างต้นมีความเหมาะสมกับบริบทของแต่ละพื้นที่ เพราะมีพัฒนาการ และการปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลาตามเหตุและปัจจัยที่เข้ามากระทบพื้นที่ในแต่ละช่วงเวลา จึงกลายเป็นการปรับเพื่อให้ดำรงอยู่ได้อย่างเหมาะสมในสังคมท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของโลก

วิถีชีวิตของชาวชุมชนที่มักข้องเกี่ยวกับการเกษตร ซึ่งสามารถพบหา
ได้ทั่วไปในเขตพื้นที่นอกเมือง ซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนมากของประเทศและของโลกนั้น
มักประสบปัญหาในรูปของความยากจน ความขาดแคลน หรือการเข้าไม่ถึงซึ่ง
บริการและทรัพยากรของรัฐ จากนโยบายต่างๆ ดูจะเป็น **“เรื่องปกติที่ยอมรับ
ได้”** ของกระบวนการพัฒนา ดังนั้นความพยายามที่จะมีชีวิตอยู่ในปัจจุบันและ
อนาคตได้จึงเป็นเรื่องของการปรับเปลี่ยนตนเองให้เข้ากับพื้นที่และสถานการณ์
ทรัพยากรหลักในชุมชนทั้ง 3 แห่ง คือป่าชุมชน ซึ่งแต่ละแห่งมีโอกาสในการ
เข้าไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าภายใต้ระเบียบกฎเกณฑ์ที่ร่วมกันสร้างขึ้น
ภายใต้ความเห็นว่า **“จะต้องรักษาป่าโดยรวมไว้เพื่อประโยชน์อันเกิด
จากป่าต่อไปในอนาคต”** ในลักษณะต่างๆ กัน บางแห่งใช้ประวัติศาสตร์ที่
ยากเข็ญของการขาดแคลนน้ำร่วมกันในหมู่บ้านเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวในการดูแล
และการเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการรักษา บางแห่งใช้ประเด็นความเชื่อและ
การอบรมสั่งสอนที่มีมาตั้งแต่ดั้งเดิมเพื่อเป็นกุศโลบายในการอนุรักษ์ป่าและน้ำ
กระบวนการและวิธีต่างๆ ที่ถูกนำมาประยุกต์ใช้เหล่านี้ทำให้การใช้ประโยชน์
จากป่าชุมชน หรือป่าอื่นๆ เป็นเพียงการเก็บหา สิ่งของที่ลงความเห็นว่า
จะไม่ทำลายสภาพของป่าให้สูญหายหรือเสื่อมโทรม ซึ่งจะส่งผลต่อปัจจุบันและ
อนาคต ให้ลูกหลานยังสามารถใช้ประโยชน์ต่อไปได้ในอนาคตเช่นเดียวกับที่
เคยได้ใช้ในปัจจุบัน แนวคิดเหล่านี้ไม่เพียงแต่สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ของชุมชน
แต่เป็นการสร้างเพื่อให้สามารถมีอำนาจและสิทธิในการเข้าไปจัดการป่าได้ด้วย
ความยินยอมของรัฐโดยไม่ขัดต่อกฎหมายหลักด้านป่าไม้ หรืออีกนัยหนึ่งคือ
สามารถเข้าไปดูแลและจัดการได้อย่างถูกกฎหมายนั่นเอง ดังนั้น การโค่นต้นไม้
หรือการตัดต้นไม้จึงเป็นข้อห้ามที่สำคัญ ในกฎของป่าชุมชนทุกพื้นที่

ผลประโยชน์จากป่าที่สำคัญสำหรับชุมชนโดยเฉพาะในชนบทมาตั้งแต่อดีตคือ อาหาร ซึ่งอาหารสำหรับครัวเรือนชนบทแล้วจะแบ่งได้ 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ ส่วนหนึ่งได้จากการเกษตรและส่วนเหลือจากการผลิต และอีกส่วนหนึ่งได้จากป่า เช่น ลูกไม้ หน่อ หัว ใบ และสัตว์ป่า อาหารจากทั้งสองแหล่งนี้ทำให้ครัวเรือนสามารถหาอาหารได้ตลอดปี จนเกิดความมั่นคงทางอาหารสำหรับครัวเรือนในชนบท ที่ไม่ต้องพึ่งพาทายนอก ซึ่งเป็นปัจจัยหลักของการดำรงชีพ ดังนั้นภาวะความมั่นคงทางอาหารจึงเป็นปัจจัยหลักประการหนึ่งที่สามารถตอบใจทฤษฎีว่าความพอเพียงของชุมชนเกิดจากศักยภาพที่ครัวเรือนสามารถหาอาหารสำหรับบริโภคได้ตลอดปีด้วยกำลังของครัวเรือน ลดการพึ่งพา ที่จะนำไปสู่การเป็นหนี้ ซึ่งเป็นวงจรที่เคยเกิดขึ้นในอดีตของชุมชน ศักยภาพของชุมชนจึงเป็นแนวทางในการศึกษาครั้งนี้เพื่อให้เห็นว่าปัจจัยใดที่สนับสนุนให้เกิดการจัดการที่ดี และปัจจัยใดที่ทำให้ลดทอนความสามารถของชุมชนในการจัดการกับวิถีชีวิตของพวกเขา

จากข้อมูลเบื้องต้นที่ศึกษาถึงศักยภาพชุมชนในปัจจุบันด้านบวกและด้านลบ จึงกล่าวได้ว่า บ้านห้วยสะพานถือเป็นหมู่บ้านที่มีความเข้มแข็งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสูงที่สุดในปัจจุบัน เนื่องจากมีปัจจัยด้านบวก เช่น ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร และปัจจัยความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมากกว่าปัจจัยด้านลบเมื่อเทียบกับอีก 2 หมู่บ้าน ที่ปัจจัยด้านลบยังมีอยู่ในระดับสูง ปัจจัยด้านบวกข้างต้นประกอบด้วยศักยภาพของชุมชนที่ทุกหมู่บ้านมีอยู่สูง หรือค่อนข้างสูง และยังสามารถพัฒนาให้สามารถยกระดับไปอยู่ในระดับสูงมากขึ้นได้ในที่สุด ในขณะที่ปัจจัยด้านลบเกิดจากปัจจัยที่เป็นผลผูกพันมาจากอดีต เช่น ภาวะหนี้สิน และไม่สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ง่าย เช่น หนี้สิน ความยากจน ดังนั้น ศักยภาพในการรับมือกับความเปลี่ยนแปลง

จากภายนอกที่ทำได้ไม่ดีนักเมื่อเทียบกับชุมชนชนเมืองอย่างบ้านห้วยสะพาน สาเหตุหนึ่งเพราะการปรับตัวอย่างกะทันหันจะทำได้ยากกว่าการปรับตัวที่เกิดจากความคุ้นเคย และการเปลี่ยนแปลงในหมู่บ้านนี้จะเกิดอย่างช้าๆ เพราะมีกระแสความเจริญไหลเข้าสู่พื้นที่เป็นระยะตามระยะทางที่ไม่ไกลจากเมืองหลัก ดังนั้น เพื่อเป็นการส่งเสริมให้ชุมชนสามารถปรับตัวต่อภาวะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา การสร้างภูมิคุ้มกันในการรู้เท่าทัน จากการศึกษาให้ความรู้ เพื่อการตัดสินใจจึงเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะทำให้บ้านแม่กระบุง และบ้านช่องแคบสามารถมีความมั่นคงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างเหมาะสมต่อไปในอนาคต

ข้อมูลข้างต้นแสดงให้เห็นว่าชุมชนมีความพยายามที่จะปรับเปลี่ยนให้เข้ากับระบบโลกที่เปลี่ยนแปลงไปทั้งสังคม วัฒนธรรม เทคโนโลยี เศรษฐกิจ และการเมือง ด้วยกระบวนการต่างๆ แต่ทั้งนี้ชาวบ้านก็ได้ร่วมกันสร้างตัวบ่งชี้อย่างง่ายขึ้นเพื่อเป็นเครื่องมือในการวัดถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ดีดังนี้

ตารางแสดง ตัวบ่งชี้ที่แสดงถึงรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่
เหมาะสมภายใต้วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลง

ตัวบ่งชี้ด้านทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	ตัวบ่งชี้ด้านเศรษฐกิจ	ตัวบ่งชี้สังคมและ วัฒนธรรม
1. สัดส่วนพื้นที่ป่า	1. การเพิ่มรายได้และการ กระจายรายได้ของครัวเรือน	1. สุขภาวะทางกายและจิต ที่ดีจากการเข้าถึงบริการ ของรัฐอย่างทั่วถึงและ เท่าเทียม
2. ความหลากหลายทางชีวภาพ	2. สัดส่วนการชำระหนี้คืน	2. โอกาสและระดับของ การศึกษาที่สูงขึ้น หรือ การสร้างองค์ความรู้เพิ่ม
3. คุณภาพอากาศ	3. สัดส่วนกรรมสิทธิในที่ดิน	3. การมีส่วนร่วมของ ประชาชน
4. แหล่งน้ำที่มีคุณภาพน้ำ เพื่อการบริโภคและอุปโภค และการจัดการน้ำ อย่างมีประสิทธิภาพ	4. ความมั่นคงทางอาหาร ที่ไม่พึ่งพาทภายนอก	4. การจัดการความขัดแย้ง ภายในและนอกชุมชน
5. โอกาสในการใช้ ทรัพยากรธรรมชาติ อย่างทั่วถึงและเท่าเทียม		5. ผู้นำและการสืบทอด ความเป็นผู้นำ
6. นโยบาย กฎ ระเบียบ ข้อบังคับที่สนับสนุนให้เกิด การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ อย่างยั่งยืน		6. ความเข้มแข็งของเครือข่าย และภาคี และการสนับสนุน จากภายนอก
		7. การจัดการและการถ่ายทอด ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น

ตัวบ่งชี้ข้างต้นเป็นสิ่งที่ควรสร้างให้เกิดในพื้นที่ที่มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน ให้สามารถดำเนินการได้อย่างราบรื่น เพราะตัวบ่งชี้ข้างต้นเป็นปัจจัยที่สนับสนุนให้ชุมชนมีศักยภาพที่ดีมากขึ้น ซึ่งจะเป็นการเอื้อประโยชน์ให้การดำเนินการในด้านอื่นๆ ดังนั้นตัวบ่งชี้ที่จึงประกอบด้วย ปัจจัยหลัก 3 ด้าน โดยด้านเศรษฐกิจนั้นเน้นการกระจายรายได้และเพิ่มรายได้ ลดรายจ่ายและมีการออม ในขณะที่ปัจจัยด้านสังคมเน้นที่วัฒนธรรม ความสัมพันธ์ เครือข่าย ความรู้ การจัดการ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนทุกระดับและการสนับสนุนจากภายนอก และปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมซึ่งถือว่าเป็นตัวบ่งชี้หลักที่ต้องมีในชุมชนก่อน หรือเป็นการสร้างกระบวนการเพื่อให้เกิดตัวบ่งชี้ด้านสิ่งแวดล้อมเชิงกายภาพที่อุดมสมบูรณ์ มีความหลากหลายทางชีวภาพ อาจกล่าวได้ว่า ปัจจัยเสริมข้างต้นจะเป็นแรงหนุนให้การจัดการทรัพยากรของชุมชนมีการปรับตัวได้อย่างเหมาะสม ดังจะเห็นได้ว่า ตัวบ่งชี้ทั้ง 3 ด้านมีความเกี่ยวพันกันอยู่ และเป็น การสร้างตัวบ่งชี้ที่มองความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างตัวบ่งชี้แต่ละตัวให้เกิดขึ้นเพื่อให้เกิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถอยู่รอดภายใต้ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปัจจุบันและอนาคต

ตัวบ่งชี้ข้างต้น หรือศักยภาพของชุมชนเป็นการบอกให้เห็นถึงวิถีชุมชนที่ผ่านมาที่พัฒนาแบบล้มลุกคลุกคลานในแง่ของประวัติศาสตร์และการต่อรอง ต่อสู้ และกำลังจะก้าวข้ามไปในอนาคตว่า **วิถีของชุมชนอยู่ได้ และพอเพียง** ภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติที่พึ่งพาอาศัยกันเช่นในอดีตบนความแตกต่างของบริบทใหม่ๆ ภายใต้นโยบายที่อาจจะเป็นธรรมหรือไม่เป็นธรรมที่ชุมชนไม่สามารถตอบโต้กระแสของโครงสร้างที่ไหลบ่าเข้ามาได้ ความสุขของชุมชนจึงเป็นวิถีที่ชุมชนเลือกที่จะ

ก้าวเดินต่อไปในแง่ของโอกาสและความสามารถที่จัดการป่าชุมชนของพวกเขาได้เองภายใต้การสนับสนุนจากภายนอก รวมถึงการลดการพึ่งพาจากภายนอกให้พึ่งพตนเองอย่างเรียบง่ายและพอเพียง ความสุขของชุมชนจึงไม่ได้ก้าวตามกระแสของโลกที่เปลี่ยนอย่างฉับพลันรุนแรงอีกต่อไป แต่เป็นการก้าวที่ช้าลงและหันมามองตนเองมากขึ้น เพื่อตัดสินใจว่าสิ่งใดเหมาะสมและไม่เหมาะสมกับวิถีของแต่ละชุมชน คำตอบเช่นนี้ อาจเป็นเพียงจุดเริ่มของความสุขที่ชุมชนพึงคิดและพึงกระทำ ซึ่งอย่างน้อยหมู่บ้านทั้ง 3 แห่งได้เริ่มคิดและเริ่มทำเพื่อสร้าง “ความสุข” ที่ “พอเพียง” สำหรับ ชุมชน ครอบครัว และของตน แล้ว

เอกสารอ้างอิง

Brandt, W. 1981. North - South: a programme for survival. London:
Pan Books.

Mankiw, N. Gregory. 2007. Principles of Economics. 4th Edition.
ISBN 0-32-422472-9

Paweł Bożyk. 2006. "Newly Industrialized Countries". In Globalization
and the Transformation of Foreign Economic Policy. Ashgate
Publishing, Ltd. ISBN 0-75-464638-6.

UNESCO. UNESCO and Least Developed Countries

<http://www.unesco.org/ldc/list.htm> เรื่อง เข้าถึงเมื่อ

29 สิงหาคม 2553.

ขยะสร้าง “สุข” จากโรงเรียนสู่ชุมชน

ดร.อเนกพล เกื้อมา¹

---

¹ นักวิจัยโครงการศึกษาวิจัยเพื่อถอดบทเรียนโครงการธนาคารขยะรีไซเคิลในโรงเรียน

บทคัดย่อ

ขยะเป็นสิ่งที่ทุกคนไม่ต้องการ และพยายามเอาออกไปจากชีวิตและสังคม หากแต่ความไม่ต้องการเหล่านั้นส่งผลกระทบและสร้างปัญหาต่างๆ มากมายตามมา และต้องใช้ความพยายามในการจัดการกับปัญหาเหล่านั้นให้หมดไป หลายแนวทางในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้เกิดขึ้น ต่างมุมมอง ต่าง การจัดการและเป้าหมายที่ต่างกัน ออกไป

กรมส่งเสริมคุณภาพและสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นอีกองค์กรหนึ่ง ซึ่งให้ความสนใจและสนับสนุนส่งเสริมคุณภาพและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะการแก้ปัญหาขยะ โดยให้ความสำคัญกับการรณรงค์และพฤติกรรมที่ดีของเยาวชน จึงได้จัดประกวดธนาคารขยะรีไซเคิลในโรงเรียน ขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2549 จนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีโรงเรียนเข้าร่วมประกวดในแต่ละปีเป็นจำนวนมาก และมีแนวโน้มโรงเรียนให้ความสนใจมากขึ้น

และในปีที่ผ่านมา สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้มีโอกาสถอดบทเรียนในโครงการธนาคารขยะรีไซเคิลในโรงเรียน ซึ่งได้รับความร่วมมือจากกรมส่งเสริมคุณภาพและสิ่งแวดล้อมกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการเป็นอย่างดี การถอดบทเรียนในครั้งนี้พบว่า มีหลายปัจจัยที่มีส่วนทำให้โรงเรียนเหล่านั้นประสบความสำเร็จในการดำเนินโครงการธนาคารขยะทั้งที่มาจากปัจจัยของผู้บริหารโรงเรียน บุคลากรในโรงเรียน นักเรียนและที่สำคัญไม่ต่างกันคือ ความร่วมมือของประชาชน ผู้ปกครองในชุมชน โดยทั้งหมดเหล่านั้นได้สนับสนุนและร่วมกันสร้างให้เกิดความสุขเล็กๆ และมีโอกาสพัฒนาไปสู่ความซึ้งที่ยั่งยืนของนักเรียน บุคลากรในโรงเรียน และชุมชน ร่วมกันได้ด้วยการเรียนรู้จากขยะนั้นเอง

การถอดบทเรียนในครั้งนี้ ผู้เขียนได้ข้อค้นพบว่า โลกของทุนนิยม ซึ่งเชื่อว่าสุดท้ายมีขยะเป็นผลผลิตทิ้งไว้ให้กับสังคม และยากต่อการจัดการและทำให้หมดไปนั้น หากแต่ความพอเพียงและทุนทางสังคมจะเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่ชะลอให้โลกของ

ทุนนิยมหยุดการผลิตขยะให้กับสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชน สังคม และโลก ลงไปได้ บนความสมดุล

บทความนี้ ผู้เขียนเจตนาใช้เป็นสื่อกลางถ่ายทอดความคิดที่มีต่อประเด็น “ขยะ” เพื่อการรับรู้และแลกเปลี่ยนร่วมกันกับผู้คนในสังคม อย่างไรก็ตาม เนื้อหาที่ปรากฏอยู่ในบทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของผลการศึกษา “โครงการวิจัยเพื่อถอดบทเรียนโครงการธนาคารขยะรีไซเคิลในโรงเรียน” โดยสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณในการศึกษาจากกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การศึกษาค้างนี้ดำเนินการถอดบทเรียน (Lesson distilled) จากโรงเรียนกลุ่มเป้าหมาย (ตามสังกัดและขนาด)² จำนวนทั้งสิ้น 40 โรงเรียนครอบคลุมทั่วประเทศ ทั้งนี้ได้นำเทคนิคการเล่าเรื่อง (Story Telling) ซึ่งถือเป็นเทคนิคสำคัญสำหรับการถอดบทเรียน ร่วมกับการสัมภาษณ์ การพูดคุยแลกเปลี่ยนกับผู้เกี่ยวข้อง เช่น อำนวยการโรงเรียน ครูผู้รับผิดชอบโครงการฯ นักเรียน ตลอดจนผู้เกี่ยวข้องจากการมีส่วนร่วมดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในโครงการธนาคารขยะรีไซเคิลในโรงเรียน

การศึกษาค้างนี้คาดหวังสุดท้ายไว้ว่า ผลจากการถอดบทเรียนจะสามารถนำมากำหนดแนวทางหรือรูปแบบ (Prototype) ความสำเร็จในการดำเนินโครงการธนาคารขยะรีไซเคิลในโรงเรียนภายใต้บริบทสังคมและสิ่งแวดล้อมของโรงเรียนและชุมชน รวมถึงได้แลกเปลี่ยนการเรียนรู้ที่มี

² สังกัด สพฐ. สช. กทม. เทศบาล ตชด. และราชประชานุเคราะห์ ขนาด แบ่งออกเป็น โรงเรียนขนาดเล็ก กลาง ใหญ่

เรื่องราวและตัวอย่างที่ดีสำหรับโรงเรียน ชุมชน สนใจนำไปบูรณาการ
ดำเนินการเพื่อการจัดการขยะ "ลดและแยกขยะ" ได้อย่างประสิทธิผลต่อไป

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนไม่ได้นำเอาผลการศึกษาที่ได้มานำเสนอ
โดยตรง หากแต่ได้นำเสียงสะท้อนมุมมองของหลายๆ คนที่เกี่ยวข้องมา
กล่าวถึงเพื่อร่วมกันตระหนักถึงการมีส่วนร่วมร่วมสร้างสังคมให้เกิดสุข ภายใต้
กรอบแนวคิด "ขยะสร้างสุข"

ขยะ ของใคร

"ขยะ" หลายคนนึกถึงสิ่งที่ตัวเราไม่ต้องการ และใครจะเป็น
ผู้ทำหน้าที่กำจัดให้หมดไป โดยส่วนใหญ่ยังคงมีแนวคิดแบบเดิมๆ คือ การ
กำจัดขยะโดยใช้ตัวแทน หน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองท้องถิ่นหรือแม้แต่
หวังให้กับกลุ่มคนที่มองเห็นค่าของขยะ เป็นผู้กำจัดขยะแทนตน แท้จริงแล้ว
ไม่อาจปฏิเสธความรับผิดชอบอันเกิดจากการกระทำอย่างต่อเนื่องของตัวเรา
เองในฐานะ "ผู้สร้างขยะ" หากความคิด ความเชื่อเหล่านั้นยังดำเนินไปเรื่อยๆ
เชื่อได้ว่า เราทั้งหลายกำลังเผชิญกับปัญหาขยะอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้
ซึ่งท้ายที่สุด "ขยะ" อาจเป็นปัจจัยบั่นทอนความสุขของพวกเราในสังคม

ความจริงวันนี้เราได้ใช้ทั้งงบประมาณและเทคโนโลยีต่างๆ อย่าง
มากมายเข้ามาจัดการแก้ไขปัญหาขยะที่เกิดขึ้นและหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้อง
ยอมรับตรงกันว่าเป็นการแก้ปัญหาที่ไม่ยั่งยืนและเป็นการแก้ตามปัญหาที่
เกิดขึ้นในแต่ละครั้ง แต่ละพื้นที่ จึงไม่แปลกใจอะไรหากวันนี้เรายังได้รับ
ข่าวสาร ข้อมูล ต่อการจัดการขยะในลักษณะทำนอง "ลงทุนเยอะ แต่
แก้ปัญหาขยะไม่ได้หรือแก้แล้วแก้อีก"

หากวันนี้จะทบทวนและย้อนสู่คำถาม"ขยะเป็นของใคร และใครควรรับผิดชอบ?" คำตอบอยู่ที่ตัวเราทุกคน ทั้งในระดับปัจเจกและหรือกลุ่ม กล่าวคือ

ระดับปัจเจก ขึ้นอยู่กับพฤติกรรมการจัดการขยะของแต่ละคนในแต่ละวัน บ้างก็เก็บทิ้งไป ลงถังขยะบ้าง ลงในที่ไม่ควรทิ้งบ้าง หรือมีการคัดแยกไว้เพื่อขายให้ผู้รับซื้อขยะเก็บขยะขาย สร้างรายได้เป็นกอบเป็นกำไป ทั้งผู้ขายและผู้ซื้อ ซึ่งค่อนข้างจะเป็นประโยชน์และเห็นมูลค่าของขยะที่สามารถจับต้องได้อย่างเป็นรูปธรรมที่สุด จนนำมาใช้เป็นสโลแกนเชิญชวนให้หันมาจัดการขยะ เช่น "ขยะมีค่า" "ขยะทองคำ" ดังนั้นประเด็นการสร้างหรือปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ดีในการจัดการขยะ ถือเป็นความรับผิดชอบที่ทุกคนพึงต้องตระหนักและร่วมกันใช้บทบาทในแต่ละปัจเจกผลักดันในเรื่องนี้

ระดับกลุ่ม ซึ่งมองแยกได้เป็น กลุ่มหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และกลุ่มประชาชน โดยเฉพาะภาครัฐมักจะถูกผลักดันและถูกคาดหวังจากสังคมให้เป็นผู้รับผิดชอบแบกรับปัญหาขยะและจัดการขยะ ซึ่งเราพบเห็นได้ในทุกระดับ เช่น โรงเรียน อบต. เทศบาล กรม กระทรวง เป็นต้น และเราไม่ต้องกล่าวถึงงบประมาณในการศึกษาและหาทางจัดการขยะเหล่านั้นให้หมดไปหรือลดน้อยลงก็ตาม ซึ่งเห็นได้ค่อนข้างชัดว่า การจัดการขยะในสวนภาครัฐหรือระดับกลุ่ม ยังคงดำเนินการเพื่อแก้ปัญหา กำจัดขยะมากกว่าการสร้างพฤติกรรมที่ดีในการจัดการขยะหรือการให้ความสำคัญกับการวางฐานคิดกับประชาชนต่อการจัดการขยะในครอบครัว ชุมชน สังคม อย่างเป็นจริงจัง

และในวันนี้สถานการณ์ขยะเป็นของทุกคน ทุกองค์กร ทุกฝ่าย ร่วมเป็นเจ้าของ ดังนั้นไม่มีคำตอบของทางออกที่ดีไปกว่าความร่วมมือของ

ทุกฝ่ายที่จะต้อง "ร่วมด้วยช่วยกัน" ตามบทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบ ต่อสังคมร่วมกัน

จุดเริ่มต้นการจัดการขยะที่ไม่ต้องรีรอ "เจ้าภาพ"

เชื่อว่าหลายหน่วยงาน องค์กร ทั้งภาครัฐและเอกชน ได้ดำเนินการกับการจัดการขยะไปแล้วและหรือกำลังดำเนินการอยู่โดยที่ไม่ต้องถามหาคำตอบว่าจะต้องเป็นหน่วยงานหรือองค์กรใดต้องดำเนินการ ขอยกตัวอย่าง อาทิ กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้ส่งเสริมและสนับสนุน รวมถึงปฏิบัติการให้ความสำคัญกับการสร้างเสริมพฤติกรรมที่ดีในการจัดการขยะ ศูนย์เรียนรู้ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายหลัก ทั้งระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา บนความร่วมมือของคณะครู บุคคลากรในโรงเรียน ผู้ปกครองนักเรียนและชุมชน ในการจัดดำเนินการโครงการธนาคารขยะรีไซเคิลในโรงเรียน และได้กำหนด สร้างแรงจูงใจเพื่อสนับสนุนความร่วมมือของผู้เกี่ยวข้องดังกล่าวด้วยการจัดให้มีการประกวดโครงการ³ และผ่านมา พบว่า มีโรงเรียนสนใจเข้าร่วมประกวดเป็นจำนวนมาก เนื่องจากโรงเรียนส่วนใหญ่ตระหนักและเชื่อว่าเป็นแรงเสริมให้กับนักเรียนและชุมชนได้มีส่วนร่วมและเรียนรู้ร่วมกันต่อการจัดการขยะอย่างยั่งยืน⁴ ที่สำคัญคือเป็นความสอดคล้องกับการแนวทางการจัดการเรียนรู้ของ

---

³ เริ่มดำเนินการตั้งแต่ ปี 2549 จนถึงปัจจุบัน โดยมีตัวชี้วัดหลักๆ อาทิ การมีส่วนร่วมของโรงเรียน ชุมชน การบูรณาการจัดการเรียนการสอน ความยั่งยืน เป็นต้น

⁴ โรงเรียนส่วนใหญ่ใช้การประกวดเป็นแรงจูงใจในการดำเนินงานโครงการธนาคารขยะรีไซเคิล ในโรงเรียนเท่านั้น แต่เป้าหมายที่แท้จริงคือ การระดมกำลังจากทุกๆ ฝ่ายในโรงเรียนและรวมถึงชุมชนให้ตื่นตัวและตระหนักถึงปัญหาขยะที่จะเกิดขึ้นตามมา

โรงเรียนในปัจจุบันเป็นอย่างดี ซึ่งสอดคล้องกับอีกข้อค้นพบของการจัดการ
 ชยะภายใต้บริบทของโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการฯ พบว่า ผู้บริหาร
 สถานศึกษา หรือผู้อำนวยการโรงเรียนและหรือครูในโรงเรียนเป็นบุคลากร
 สำคัญที่ส่งเสริม สนับสนุนให้การดำเนินโครงการธนาคารชยะรีไซเคิลใน
 โรงเรียน ประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว รวมถึงมีหรือไม่มีกิจกรรมต่างๆ ที่
 เกี่ยวข้องอีกมากมาย⁵ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นเครื่องชี้ถึงความตระหนักและเข้าใจ
 ถึงปัญหาชยะด้วยการบูรณาการจัดการเรียนรู้สู่นักเรียนและชุมชนเข้ามามี
 ส่วนร่วมในลักษณะของ “แหล่งเรียนรู้ชุมชน” หรือ “ศูนย์เรียนรู้ชุมชน” โดย
 มุ่งหวังให้เกิดการเรียนรู้และปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ความคิด ที่มีต่อการ
 จัดการชยะในระดับกลุ่มนักเรียน และเชื่อมโยงไปสู่ชุมชน จึงปฏิเสธไม่ได้ว่า
 เหล่านั้นคือความร่วมมือของทุกฝ่ายในโรงเรียนและชุมชน เป็นตัวแบบหรือ
 แบบอย่าง⁶ ที่ดีให้แก่กันและกัน

การศึกษาครั้งนี้พบคำตอบของความเป็นเจ้าภาพหรือผู้เริ่มต้นกับ
 การจัดการชยะที่ยกระดับจากความเป็นนามธรรม กล่าวคือ “ทุกๆ คนเป็น
 เจ้าภาพ” สู่รูปธรรมที่ชัดเจนซึ่งเป็นทั้งในระดับปัจเจกและระดับกลุ่มกล่าวคือ
 นักเรียนแต่ละคนถ่ายทอดสู่ครอบครัว สู่สมาชิกคนอื่นๆ ในชุมชน หน่วยงาน
 ในชุมชน และอาจเป็นจริงได้ว่าการจัดการชยะที่ชี้ให้เห็นถึงเจ้าภาพเพื่อความ
 ยั่งยืนในระดับโรงเรียนและชุมชน⁷ จะประกอบไปด้วย

⁵ เช่น การให้ความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับชยะ การแยกชยะ การนำกลับมาใช้ใหม่ ตลอดจน
 การสร้างมูลค่าเพิ่ม การรณรงค์จัดการชยะในชุมชน เป็นต้น

⁶ ตัวแบบหรือแบบอย่างที่ดี ในที่นี้คือ พฤติกรรมของตัวแบบในการเก็บรวบรวมชยะ เปลี่ยนชยะ
 เหล่านั้นให้มีค่าทั้งในรูปของตัวเงิน หรือการนำกลับไปใช้ใหม่ หรือสร้างมูลค่าให้กับชยะ รวมถึง
 แบบอย่างของการมีส่วนร่วม โรงเรียนกับชุมชน

⁷ หลายโรงเรียนได้ปรับเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนไปเรียบร้อยแล้ว

1. เจ้าภาพลำดับหนึ่ง ได้แก่ ผู้อำนวยการโรงเรียน ครู บุคลากรและนักเรียนทุกระดับชั้น

2. เจ้าภาพลำดับสอง ได้แก่ ผู้ปกครองนักเรียน ผู้นำชุมชน หน่วยงานในชุมชน^๘ ผู้รับซื้อขยะและของเก่า ตลอดจนศิษย์เก่า^๙

สิ่งที่ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนในการจัดการขยะอย่างยั่งยืน คือ ความร่วมมือของทุกภาคส่วน และทุกระดับ และทุกช่องทาง หากแต่คำถาม เราสามารถสร้างความร่วมมือจากทุกฝ่ายเหล่านั้นได้อย่างไร ผู้เขียนไม่อาจมีคำตอบได้ว่า ใครคือเจ้าภาพ หรือใครควรร่วมมือกับใคร หากแต่ฝ่ายไม่ได้ลงมือและร่วมกันเป็นเจ้าภาพให้กับตัวเองก่อนและเชื่อว่าความร่วมมือ การเชื่อมเครือข่าย ที่จะสัมพันธ์กันในลักษณะของการเรียนรู้ร่วมกันเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ จะเกิดขึ้นได้และยั่งยืน เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นได้และอาจไม่เกิดขึ้น หากสังคมยังคงมองขยะที่ไม่เกี่ยวข้องกับ "ความสุขของสังคม"

เรื่องเล่าจากกองขยะ: ความสุขของเด็กในโรงเรียน

อนาคตหลายคนเป็นห่วงว่าเด็ก ๆ ที่ผ่านการดำเนินกิจกรรมโครงการธนาคารขยะฯ จะนำแนวทางหรือพฤติกรรมที่ดีต่อการจัดการขยะซึ่งได้ร่วมเรียนรู้ในระหว่างอยู่ในโรงเรียนเหล่านี้ไปด้วยหรือไม่ หากได้วิตกเกินไปหรือคาดหวังกับเด็กมากเกินไป และเป็นสิ่งซึ่งไม่เกินเลยที่จะคิดเช่นนั้น เนื่องจากส่วนหนึ่งของผลการศึกษาพบว่า นักเรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

^๘ โดยเฉพาะ เทศบาล หรือองค์การบริหารส่วนตำบล ให้การสนับสนุน หรือธนาคารออมสิน ให้การสนับสนุนด้านความรู้ การเงิน ธนาคารแก่โรงเรียน นักเรียน และผู้เกี่ยวข้อง

^๙ หลายโรงเรียนได้สะท้อนให้เห็นว่าความสำเร็จและความยั่งยืนของกิจกรรมโครงการธนาคารขยะในโรงเรียน เกิดจากความร่วมมือและสนับสนุนของศิษย์เก่า หรือรุ่นพี่ รุ่นน้อง

ไม่สนองตอบต่อพฤติกรรมจัดการขยะ ในรูปแบบหรือการเก็บ รวบรวมขยะมาสร้างมูลค่า หรือนำมาขายฝากให้กับธนาคารขยะของโรงเรียน¹⁰ อย่างไรก็ตามหลายคนยังเชื่อและหวังว่า "รอยยิ้มและความสุข" ที่นักเรียนได้รับจากกิจกรรมธนาคารขยะฯในวันนี้ จะได้สร้างสิ่งที่ดีให้กับนักเรียนและเป็นสิ่งที่นักเรียนได้สัมผัส ได้เรียนรู้ โดยไม่ต้องพะวงถึงปริมาณขยะลดลงไปเท่าไร ช่วยลดภาวะโลกร้อนได้จริงหรือไม่ ซึ่งเหล่านั้นความเป็นจริงยังห่างไกลและยากต่อการเข้าใจของนักเรียนและสื่อสารออกมาให้เห็นเป็นรูปธรรมแต่ทางกลับกัน นักเรียนได้เก็บขยะ รวบรวมขยะ ขวดน้ำ กระป๋องน้ำอัดลม กระดาษเหลือใช้ ทั้งที่โรงเรียน บ้านและหรือชุมชน มาชั่งกิโลขาย นำเงินที่ได้เข้าธนาคารขยะ นักเรียนได้เงิน ขยะในโรงเรียน ชุมชน ได้รับการจัดการ เหล่านี้คือปฐมบทสำหรับการเรียนรู้ขยะของนักเรียนในวัยและวันนี้แล้ว และเหล่านี้คือเสียงสะท้อนของเด็กๆ บนความสุขจากขยะ

"...พวกหนูเห็นขวดน้ำที่ไหน กระโจนใส่เลยครับอาจารย์...บางทีก็ไม่ทัน...เพื่อนเอาไปก่อน ต้องนั่งจ้อง...สนุกด้วย ได้เงินด้วย..." นักเรียนช่วยกันตอบหลังจากคำสัมภาษณ์ถึงความรู้สึกที่มีต่อการเก็บขยะของนักเรียนจบลง

"... นี่นะคะเป็นสิ่งประดิษฐ์จากเศษวัสดุ ขยะ เหลือใช้ เช่น กล่องนม หลอดกาแฟ ขวดน้ำ มาทำเป็นของใช้ ของตกแต่ง ค่ะ...นี่เป็นของ

¹⁰ นักเรียนระดับประถมศึกษาสนใจและชื่นชอบในการรวบรวมขยะ มาสร้างเป็นมูลค่า โดยเฉพาะการนำขยะมาชั่งกิโลขายและนำเงินฝากธนาคารของโรงเรียนไม่ว่าจะเป็นในส่วนบุคคล ห้องเรียน หรือ กลุ่ม

นักเรียน ป.5 ครับ...ทำเองครับ หนูทำเป็น ค่ะ..." นักเรียนแนะนำและอธิบายพร้อมสาธิต จากการพาเยี่ยมชมงานประดิษฐ์ของนักเรียนในโรงเรียน

"...น้องๆ เล็กๆ พวกเราก็จะมาช่วยดู ช่วยสอนครับ แยกขยะอย่างไร ทั้งที่ไหน มีรูปติดไว้ที่ถังด้วย...แต่พวกพี่ๆ จะไม่สามารถบอก สอนได้ ครับ เขาโต พี่เขาไม่ฟัง..." ความรู้สึกที่นักเรียนที่เข้าร่วมโครงการฯ ถูกถามถึงมีวิธีการดูแลขยะภายในโรงเรียน

"...ครับ เรามีการรณรงค์ รับผิดชอบไปตามชุมชน บางที่ชาวบ้านก็ให้ ขायก็มี หรือรวบรวมมาส่งให้ที่โรงเรียนก็มี...สนุกดี และชุมชนก็สะอาด ครับ..." ความภูมิใจของนักเรียนจากการออกไปขยายแนวคิดธนาคารขยะสู่ชุมชน

"...ก็พยายามหาร้านที่เขารับซื้อและให้ราคาสูง ส่วนมากก็โอเคนะ... เพราะพ่อค้าเขาก็ช่วยเหลือ บางทีก็ศิษย์เก่า ของเรานั้นแหละ เหมือนช่วยส่งเสริมเด็กด้วย...อย่างไรโรงเรียนก็พยายามให้เด็กมีกำลังใจ มีเงินเก็บ มีอะไรๆ ที่เขาอยากได้ ที่สามารถแลกเปลี่ยนได้จากการเก็บและนำขยะเหล่านั้นมาขาย...ที่สำคัญโรงเรียนก็สะอาดขึ้น..." คำบอกเล่าของครูผู้ดูแลรับผิดชอบโครงการฯ

แต่ความสุขของนักเรียนไม่ได้หยุดอยู่เพียงแค่นั้น การต่อยอดกิจกรรมที่ทั้งครูและนักเรียนร่วมกันผลักดันทั้งในเนื้อหาการเรียนรู้ ตลอดจนกิจกรรมเสริม ทำให้เห็นความสุขของนักเรียนได้รับการเติมเต็มมากขึ้น โดยเฉพาะนักเรียนระดับมัธยม ที่ชื่นชอบกับการสร้างสรรค์และเป็นผู้นำ

กิจกรรม¹¹ กิจกรรมเหล่านั้นเสมือนหนึ่งการสร้างควมรับผิดชอบร่วมกันในโรงเรียนระหว่างรุ่นพี่ รุ่นน้อง ที่ลงตัวและกลมกลืนด้วยกัน

ก้าวต่อไป

หากเราหยุดที่จะจัดการขยะเพียงวันเดียวปัญหาขยะก็จะมาให้เราต้องแก้ไข หากเราหยุดชื่นชมกับความสำเร็จในการจัดการขยะไม่ว่าเป็นความสำเร็จในระดับใดก็ตาม เราคงต้องพบกับปัญหาและการแก้ปัญหายุ่งยากที่ไม่รู้จบเป็นแน่นอน วันนี้เราจึงต้องก้าวต่อไป คำถามที่เกิดขึ้นในเมื่อเราเชื่อและเห็นผลจากการศึกษามาแล้วว่า กิจกรรมธนาคารขยะรีไซเคิลในโรงเรียนเป็นกิจกรรมที่ดีที่เปลี่ยนแปลงหรือสร้างพฤติกรรมที่ดีต่อการจัดการขยะในระดับโรงเรียน และชุมชนแล้ว กิจกรรมเหล่านั้นจะยั่งยืนก้าวต่อไปได้อย่างไร 2 ภาคส่วนในสังคมที่จะต้องเดินไปด้วยกัน และมุ่งพัฒนากิจกรรมต่างๆ เหล่านั้นให้เป็นรูปธรรมและเข้าใจได้ในระดับปฏิบัติมากขึ้น คือ

1. ภาคประชาสังคม

1.1 สร้างและพัฒนาการจัดการขยะสู่การเรียนรู้ร่วมกัน
ทุกระดับในลักษณะของเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกัน

1.2 สนับสนุนและพัฒนาแนวคิดต่างๆ เช่น แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง พุทธเกษตร ห้องเรียนสีเขียว เป็นต้น อย่างเป็นทางการและสามารถเข้าถึงการเรียนรู้เหล่านั้นได้อย่างทั่วถึง

---

¹¹ ใช้ขยะในการสร้างกิจกรรมและหรือนำขยะมาใช้ประโยชน์มากขึ้น เช่น พาเหรดเสื้อผ้ารีไซเคิล แฟชั่นขยะ ละครรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นต้น

2. ภาคหน่วยจัดการศึกษา

2.1 สนับสนุนและหรือบูรณาการในการเรียนรู้ทุกหลักสูตร

2.2 สนับสนุนและสร้างแรงจูงใจให้ผู้เกี่ยวข้องในทุกระดับ

ทั้งนี้ในส่วนของระดับโรงเรียนควรจะต้องดำเนินกิจกรรม
โครงการภายใต้แนวคิดที่สำคัญ 4 ส่วน ซึ่งประกอบด้วย

1. วิธีคิด: มุ่งสู่ความสำเร็จที่ยั่งยืน

2. วิธีปฏิบัติ: แนวทางการจัดการเชิงสร้างสรรค์ร่วมไปกับการบริหารความเสี่ยง

3. การต่อยอดความสำเร็จ: เพิ่มคุณค่าให้แก่คณะทำงาน

4. การสร้างความยั่งยืน: ผลักดันให้เกิดการเรียนรู้ตลอดเวลา

และเชื่อว่าก้าวต่อไปของทุกๆคนหาใช่จะหยุดอยู่แค่การชื่นชม
ผลการปฏิบัติจัดการกิจกรรมธนาคารขยะรีไซเคิลในโรงเรียนเท่านั้น หากแต่เป็น
ก้าวที่กล้าคิดถึงการจัดการขยะที่มากกว่าการผลักร้างบางส่วนไว้ให้กับเด็ก
และเยาวชนในโรงเรียนเท่านั้น และโดยเฉพาะในระดับอุดมศึกษาเรามีก้าว
ไหนดำเนินแล้ว ที่แสดงให้เห็นถึงก้าวที่รับผิดชอบสิ่งที่เราสร้าง "ขยะ" ร่วมกัน
และเป็นก้าวที่ตอบตนเองและสังคมได้ว่าความสุขในชีวิตและสังคม สามารถ
สร้างได้ด้วยจากสิ่งที่ครั้งหนึ่งเราไม่คิดว่าจะมี "มูลค่า" และ "คุณค่า"

ผู้เขียนเชื่อว่าท้ายที่สุดแล้วโลกของทุนนิยม ซึ่งมีขยะเป็นผลผลิต
ทิ้งไว้ให้กับสังคม และยากต่อการจัดการและทำให้หมดไปนั้น หากแต่ความ
พอเพียงและทุนทางสังคมจะเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่ชะลอให้โลกของทุนนิยม

หยุดการผลิตขยะให้กับสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชน สังคม และโลก
ลงไปได้บนความสมดุล เรากล้าที่จะก้าวไปถึงจุดนั้นหรือไม่ และอยากให้
"สังคมสุข" เพียงใด ทุกท่านคือคำตอบ